

DOI 10.4467/2543733XSSB.22.010.16712

ALICJA SZUMOWIECKA

Szkoła Doktorska Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

WŚRÓD POLITYKÓW I ARTYSTÓW. TOPOS EUROPY ŚRODKOWEJ W POLITYCE KULTURALNEJ CZECH W LATACH 2004–2018

**Artists and Politicians. Central Europe in Cultural Politics
in the Czech Republic from 2004 to 2018.**

Summary

The purpose of this work was to examine the role that the subject of Central Europe plays in cultural politics in the Czech Republic. In the first part of this work, there are definitions of national identity, cultural politics and Central Europe. Moreover, there is information about institutions that are responsible for the development of the Czech culture. The second chapter is an analysis of the activity of Czech artists which is related to Central Europe and the states of the region. The last chapter is research about the participation of artistic events related to the region among those subsidized by the minister's programs for the development of international cultural relations.

Keywords: cultural politics, Czech Republic, Central Europe.

Słowa kluczowe: polityka kulturalna, Czechy, Europa Środkowa.

I. Polityka kulturalna państwa czeskiego a tożsamość

Polityka kulturalna państwa czeskiego

Polityką kulturalną nazywa się celową, systematyczną ingerencję państwa w sferę kultury¹. Wykorzystywane są w tym celu odpowiednie instrumenty, tj. instytucje i akty

¹ D. Ilczuk, *Polityka kulturalna w społeczeństwie obywatelskim*, Kraków 2002, s. 11.

prawne². Instytucjami odpowiedzialnymi za prowadzenie tej części polityki są Prezydent, Parlament i Ministerstwo Kultury³. W świetle dokumentów państwa czeskiego, z których najważniejszym jest Konstytucja Czeskiej Republiki, polityka kulturalna ma jedynie wpływać na warunki zewnętrzne, tak by umożliwiały rozwój kultury i zachęcały do niego⁴.

Wśród obszarów polityki kulturalnej Czech można wymienić teatr, taniec, muzykę, sztuki plastyczne, literaturę i kinematografię.

Oczywista zależność, która istnieje między teatrem a polityką, wynika z kilku podstawowych cech teatru. Teatrológ Kazimierz Braun wskazuje, że chodzi o tworzony przez artystów proces międzyludzki. Ponadto teatr to żywa sztuka, bowiem każdy spektakl jest wydarzeniem niepowtarzalnym. Bezpośrednio związane z polityką jest istnienie struktury społecznej, którą stanowi zespół osób tworzących tę instytucję, siedziba główna i fundusze potrzebne do jej funkcjonowania oraz wpływ teatru na życie społeczne. W trakcie bowiem widowiska są przekazywane pewne treści i idee, które mogą być zarówno bliskie wartościom rządzących, jak i pozostawać w opozycji do nich⁵. Rola państwa w zakresie polityki kulturalnej w obszarze teatru polega na dotowaniu instytucji w ramach odpowiednich programów: Kultuśni aktywności, Státní podpory divadel, orchesterů a sborů, Stipendijní program⁶.

Jeśli chodzi o sztukę tańca, Czechy mają również zorganizowany system grantowy wobec osób i instytucji z nim związanych. Stypendia i dotacje są przyznawane w ramach tych samych programów, jak w przypadku teatrów, co wynika m.in. z działania zespołów tanecznych w ramach teatrów lub ich angażowania do projektów teatralnych.

Państwo czeskie prowadzi politykę również wobec rodzimej muzyki, uznanej na całym świecie. Przede wszystkim utrzymywane są państwowe instytucje muzyczne, jak Česká filharmonie (Czeska Filharmonia) i Pražský filharmonický sbor (Praski Chór Filharmonii). Drugim sposobem wpływania na działalność artystyczną na tym polu jest przyznawanie dotacji w zakresie programów ministerialnych⁷. Jako że Ministerstwo Kultury Czeskiej Republiki zajmuje się przede wszystkim wsparciem artystów muzyki poważnej, prowadzone badania dotyczą tylko instytucji i artystów zajmujących się tą częścią sztuki.

Polityka kulturalna w sferze sztuk plastycznych może być opisywana przez analizę choćby organizowanych wystaw. Czechy posiadają dwie państwowe galerie sztuki: Morawską Galerię Sztuki w Brnie i Narodową Galerię w Pradze⁸. Ponadto Ministerstwo Kultury przyznaje corocznie nagrody państwowe w dziedzinie sztuk plastycznych, a w ra-

² B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna – kłopotliwość terminu*, „Herito”, nr 6, Kraków 2012, s. 60.

³ Zob. *Kompetencje ministra kultury*, <https://www.mkcr.cz/?lang=en> (dostęp: 05.07.2019).

⁴ Podstawowym dokumentem państwowym określającym strategię polityki kulturalnej państwa jest „Státní kulturní politika na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025). Kolejnym ważnym ministerialnym aktem jest „Koncepcie podpory umění v České Republice na léta 2015–2020”.

⁵ D. Przystek, *Polityki kulturalne a wolność wypowiedzi artystycznej w Polsce w latach 1989–2015*, Warszawa 2017, s. 51.

⁶ W państwie czeskim funkcjonują teatry państwowe, w całości finansowane przez Ministerstwo, i prywatne, które mogą być przez Ministerstwo częściowo dotowane. Do ministerialnych teatrów czeskich należą Institut umění – Divadelní ústav i Národní divadlo. Zob. *Dotacje Ministerstwa Kultury w dziedzinie teatru*, <https://www.mkcr.cz/divadlo-1139.html> (dostęp: 08.07.2019).

⁷ Program Kultuśni aktywności, Program státní podpory divadel, orchesterů a sborů oraz Stipendijní program. Zob. *Dotacje Ministerstwa Kultury w dziedzinie muzyki*, <https://www.mkcr.cz/hudba-1140.html> (dostęp: 05.07.2019).

⁸ *Instytucje ministerialne*, <https://www.mkcr.cz/rezortni-institute-76.html?searchString=institute> (dostęp: 05.07.2019).

mach programów ministerialnych dofinansowań udziela pomocy festiwalom sztuki profesjonalnej⁹.

Ministerstwo Kultury wspiera działania literatów poprzez przyznawanie stypendiów, dofinansowanie wydarzeń promujących literaturę, dotowanie literackich periodyków i pomoc w wydawaniu książek¹⁰. Oprócz bezpośredniego finansowania konkretnych osób lub działań, państwo czeskie przyznaje nagrody literackie, czego przykładem może być najbardziej prestiżowa z nagród – Magnesia Litera.

Film, podobnie jak teatr, jest związany z polityką, bowiem przekazywane w filmach wartości i informacje niejednokrotnie kształtują obraz świata w społeczeństwie mającym przecież swobodny dostęp do tej gałęzi sztuki. Wpływ polityki na film można badać, m.in. śledząc przyznawanie nagród państwowych, przede wszystkim Czeskich Lwów¹¹ i nagród grantowych¹².

Czeska tożsamość narodowa

Politykę kulturalną można definiować jako „świadome, zgodne z założonymi celami i wartościami, wpływanie na procesy kulturowe”¹³. Zgodnie z tą definicją polityka kulturalna łączy się nierozdzielnie z pojęciem tożsamości narodowej. To pozwalająca na samo-określenie się kategoria mentalna, która formułuje, jak dana osoba bądź grupa społeczna powinna myśleć i zachowywać się w zależności od sytuacji¹⁴. Można wyróżnić pięć filarów tożsamości narodowej: *genos*, *epos*, *logos*, *etos* i *topos*¹⁵.

Na tożsamość narodu składa się m.in. panteon bohaterów (*genos*). W przypadku Czech są to m.in. słowiańscy apostołowie Cyryl i Metody oraz Jan Hus, który stał się wzorem walki o wolność przekonań, wolność sumienia, postęp i niepodległość. Za kolejny narodowy symbol należy bez wątpienia uznać Świętego Waclawa, patrona Czech, od którego imienia nazywane było dawne państwo czeskie – Korona Świętego Waclawa¹⁶. Do współczesnych czołowych postaci czeskiego narodu należą prezydenci Tomáš Garrigue Masaryk

⁹ Jest to Program státní podpory festivalů profesionálního umění. Zob. *Program państwowych dofinansowań festiwalu profesjonalnej sztuki*, <https://www.mkcr.cz/program-statni-podpory-festivalu-profionalniho-umeni-vysledky-pro-rok-2018-1789.html> (dostęp: 05.07.2019).

¹⁰ *Dotacje w dziedzinie literatury i bibliotek*, <https://www.mkcr.cz/oblast-literatury-383.html> (dostęp: 05.07.2019).

¹¹ Czeskie Lwy są nagrodami Czeskiej Akademii Filmowej.

¹² W ramach programu Výběrové dotační řízení v oblasti kinematografie a médií. Program ten dotuje następujące wydarzenia: festiwale filmowe i pokazy, popularyzowanie tworzenia i profesjonalizowania mediów, szkolenia profesjonalne w kinie i w zakresie audiowizualnym, konferencje i seminaria dotyczące kina i sztuki audiowizualnej, publikacje, edukację filmową, medialną i audiowizualną, promowanie kinematografii, dywersyfikację programów w kinach i pracę z publicznością. Zob. *Zasady przyznawania dotacji w dziedzinie mediów i sfery audiowizualnej*, <https://www.mkcr.cz/pravidla-pro-pridelovani-podpory-v-ramci-vyberoveho-dotacniho-řízení-odboru-medii-a-audiovize-1360.html> (dostęp: 05.07.2019).

¹³ K. Krzysztofek, *Polityka kulturalna w międzynarodowych raportach o kulturze*, [w:] *Problemy zarządzania sferą kultury i turystyki*, red. K. Mazurek-Łopacińska, Wrocław 1999, s. 11.

¹⁴ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006, s. 23.

¹⁵ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej. Między etnicznością religii a sakralizacją etnosu (narodu)*, Wrocław 2011, s. 28–30.

¹⁶ E. Markiewicz, M. Potrawiak, D. Rajca, *Republika Czeska na arenie międzynarodowej. Polityka europejska i kultura*, Kraków 2009, s. 68.

– twórca niepodległego państwa, symbol zwycięstwa demokracji i Václav Havel – kojarzący się z wygraną pokojowo walką z systemem komunistycznym w Czechosłowacji.

Epos narodu tworzą ważne wydarzenia historyczne¹⁷. Z punktu widzenia Czechów są nimi: rewolucja husycka, bitwa pod Białą Górą, odzyskanie niepodległości, rozbiór Czechosłowacji w Monachium w 1938 roku, ludobójstwo i przymusowe migracje z lat 1938–1948 oraz rok 1968.

Logos narodu kreuje jego język¹⁸. Charakterystyczną cechą języka czeskiego jest dychotomia. Czeszczyzna dzieli się bowiem na język potoczny (cz. *Obecná čeština*) i język pisany (cz. *Spisovná čeština*)¹⁹. Wielowiekowe istnienie narodu pod obcym zwierzchnictwem wytworzyło w Czechach tęsknotę za niezafalszowaną prawdą, co również ma swoje odzwierciedlenie w dwóch normach językowych.

Na czeską tożsamość wpływa również stosunek do religii. Czesi, nastawieni neutralnie do tradycyjnych form religijnych, są niesłusznie uważani za ateistów. Statystyki mówią, że 70% Czechów wierzy w istnienie sił nadprzyrodzonych, a około 50% w życie pozagrobowe²⁰. W mającym długą historię procesie laicyzacji społeczeństwa istotne były następujące okoliczności: przymusowa rekatolizacja za panowania Habsburgów i ateizm po II wojnie światowej. Filozof czeski Václav Bělohradský upatruje w tych zjawiskach źródeł tzw. „alibistycznych” postaw, tzn. programowego oportunistu²¹.

Czeskie społeczeństwo przyjęło wobec życia dwie taktyki. Pierwsza, to strategia cierpienia, mająca swoje źródło w postawie Jana Husa z jego bezwzględnym poświęceniem dla „życia w prawdzie”. Drugą ideą jest strategia przeżycia, rozumiana jako zdolność dostosowywania się do warunków. Pozwoliła ona na zachowanie tożsamości jednostkowej i zbiorowej narodu. Postawa ta, wykształcona przez lata zaborów, jest tematem wielu dyskusji między badaczami. Niektórzy interpretują ją jako drogę do utraty kręgosłupa moralnego i przyjęcie postawy niewolnika, co powoduje, że ludzie mogą w takiej sytuacji być tylko komediantami²².

Tereny zajmowane przez Czechów stanowią *topos*²³; w większości są to wyżyny i góry, m.in. Masyw Czeski i otaczające go Sudety i Rudawy. Od początku istnienia cywilizacji obszary te były miejscem krzyżowania się ważnych szlaków handlowych i kulturowych, łącząc Wschód z Zachodem²⁴. Państwo czeskie nie jest duże powierzchniowo, dlatego szczególnie ważne są dla niego granice²⁵. Wpływa to również na częstotliwość i naturalność kontaktów z innymi narodami. Moim zdaniem, konsekwencją tego jest dbałość o zachowanie swojej odrębności kulturowej, a z drugiej strony częsta wymiana poglądów i myśli z przedstawicielami innych społeczeństw. Milan Kundera w swoim eseju podkreślił, że

¹⁷ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej...*, s. 29.

¹⁸ Ibidem, s. 30.

¹⁹ Pierwszy, używany w nieoficjalnych rozmowach, bezpośredni i żywiołowy, umożliwia stworzenie rodzinnej atmosfery. Drugi, przede wszystkim używany w książkach i tekstach pisanych, stwarza wrażenie wzniosłości, patosu. Zob. K. Kardyni-Pelikánová, *Nie samym śmiechem Czesi żyją, czyli kłopoty z tożsamością*, „Porównania”, nr 17, Poznań 2015, s. 28.

²⁰ K. Kardyni-Pelikánová, *Nie samym śmiechem Czesi żyją, czyli kłopoty z tożsamością...*, s. 35.

²¹ Ibidem, s. 35.

²² Ibidem, s. 38.

²³ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej...*, s. 31.

²⁴ E. Markiewicz, M. Potrawiak, D. Rajca, *Republika Czeska...*, s. 67.

²⁵ Państwo czeskie zajmuje powierzchnię 78866 km², graniczy z Niemcami (815 km), Polską (615 km), Austrią (362 km) i Słowacją (197 km).

narody tworzące Europę Środkową zdają sobie sprawę, że ich istnienie, ze względu na wielkość, jest niepewne, a to powoduje, że kultura, którą tworzą, jest oryginalna, pełna mądrości i wyśmiewania się z wielkości i chwały²⁶.

Komponent środkowoeuropejski w polityce kulturalnej państwa czeskiego

Europa Środkowa jest terminem niejednoznacznym i choć przyjmuje się, że jest to region rozciągający się między Niemcami a Rosją, to dokładną jej lokalizację geograficzną wyznacza każdy badacz samodzielnie²⁷. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Czeskiej wśród państw Europy Środkowej wymienia Polskę, Węgry, Słowację, Austrię, Słowenię, Niemcy, Szwajcarię, Estonię, Łotwę i Litwę²⁸.

Jednym z aspektów prowadzenia polityki kulturalnej jest stwarzanie warunków do dialogu międzykulturowego²⁹. Czesi realizują to poprzez współpracę z państwami regionu w ramach organizacji i w formie współpracy bilateralnej. Republika Czeska jest członkiem dwóch organizacji, w których działają państwa Środkowej Europy: Grupy Wyszehradzkiej i Unii Europejskiej.

Grupa Wyszehradzka, która powstała 15 lutego 1991 roku na spotkaniu prezydentów trzech państw: Czechosłowacji, Węgier i Polski³⁰, nie ma zinstytucjonalizowanej struktury. Głównie opiera się na spotkaniach prezydentów, premierów, ministrów i grup eksperckich. W jej ramach funkcjonuje od 2000 roku Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki³¹.

Organizacja ta zainicjowała tzw. Forum Dziedzictwa Europy Środkowej, czyli cyklicznie odbywającą się od 2011 roku międzynarodową konferencję specjalistów w zakresie dziedzictwa kulturowego pod auspicjami Grupy Roboczej ds. Dziedzictwa Kulturowego w krajach V4³². W ramach Unii Europejskiej państwa Europy Środkowej, w tym Czechy, korzystają z funduszy przeznaczonych na rozwój kultury, przede wszystkim z Funduszu Rozwoju Regionalnego.

²⁶ M. Kundera, *Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej*, [w:] *Zachód porwany. Eseje i polemiki*, red. M. Kundera, A. Zagajewski, Wrocław 1984, s. 14.

²⁷ Znany pisarz czeski Bohumil Hrabal umiejscawiał Europę Środkową między Budapesztem, Wiedniem, Pragą, Brnem, Krakowem, a więc miastami, które wchodziły w skład monarchii habsburskiej. Zob. W. Soliński, *Bohumil Hrabala sprawa polska (i inne sprawy)*, Wrocław 2013, s. 19. Milan Kundera określił tym mianem Polskę, Czechosłowację i Węgry, a więc kraje, które geograficznie leżały w środku Europy, po 1945 roku stały się politycznie częścią Europy Wschodniej i których narody kulturowo należały do Zachodu. Europa Środkowa to według pisarza przede wszystkim kategoria kulturowa i duchowa (Zob. M. Kundera, *Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej*, s. 4).

²⁸ https://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/media_ve_svyete/stredni_evropa/index.html (dostęp: 05.07.2019).

²⁹ K. Krzysztofek, *Polityka kulturalna w międzynarodowych raportach o kulturze...*, s. 11.

³⁰ Po rozpadzie Czechosłowacji organizację tworzą cztery państwa.

³¹ Dysponuje on 8 milionami euro rocznie pochodzącymi ze składek członkowskich. Ma on przede wszystkim umożliwiać współpracę kulturalną, wymianę naukową, współpracę na poziomie szkół, wymianę młodzieży i rozwój przygranicznej współpracy. Koordynatorami współdziałania są ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich.

³² Jej członkami są: Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej, Kancelaria Premiera Węgier, Rada Ochrony Zabytków Republiki Słowackiej w Bratysławie, a także jej organizator – Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie. (Zob. *Forum Dziedzictwa Środkowoeuropejskiego*, <http://mck.krakow.pl/konferencje/4-forum-dziedzictwa> (dostęp: 07.07.2019)).

Podstawą współpracy między organami władzy poszczególnych państw są umowy bilateralne. W dziedzinie kultury Czechy podpisały liczne porozumienia. W niniejszej pracy wymieniono niektóre z nich. Najwięcej umów łączy Czechy ze Słowacją i Polską, dlatego w analizie skupiono się na nich; dotyczą one współpracy w zakresie kultury, szkolnictwa, nauki, sportu i działań skierowanych do młodzieży, a także wspólnego ze Słowacją zarządzania weneckim pawilonem wystawowym.

Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Czeskiej o współpracy w dziedzinie kultury, szkolnictwa i nauki z 30 września 2003 roku zakłada tworzenie odpowiednich warunków do podejmowania wspólnych działań w sferze kultury. Ma to dotyczyć zarówno instytucji państwowych, jak i organizacji pozarządowych, osób prawnych i fizycznych, a także powoływanych czesko-polskich stowarzyszeń, organizacji i fundacji³³. W powyższej umowie państwa zobowiązały się do wzajemnego upowszechniania dzieł literackich, muzycznych, dramatycznych, plastycznych i filmowych oraz wspierania działań Instytutu Polskiego w Pradze i Centrum Czeskiego w Warszawie. Umowa ta stanowi podstawę współpracy kulturalnej między państwami. Analogiczna umowa z 23 kwietnia 2000 roku wiąże państwo czeskie ze Słowacją.

Szczegółowe zasady współpracy polsko-czeskiej zawiera gdyński dokument z 1 czerwca 2017 roku, nazwany *Programem współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej na lata 2017–2021*.

Przede wszystkim uzgodniono, że instytucje państwowe obydwu krajów będą współpracować ze sobą bezpośrednio przez specjalistów z wszystkich dziedzin kultury. Zadeklarowano wsparcie dla artystów w kwestii udziału w międzynarodowych wydarzeniach muzycznych, teatralnych i tanecznych. W dziedzinie sztuki teatralnej założono bezpośrednie kontakty między warszawskim Teatrem Narodowym a praskim Národním divadlem oraz Instytutem Teatralnym im. Zbigniewa Raszewskiego a Instytutem Sztuki-Instytutem Teatralnym w Pradze. Ponadto zobowiązano się do popierania następujących międzynarodowych festiwali teatralnych: „Kontakt” w Toruniu, „Nowa Europa” w Olsztynie, „Bez granic” w Cieszynie i Czeskim Cieszynie, „Divadlo” w Pilźnie, Praski Quadriennale, a także festiwali sztuki lalkarskiej w Bielsku-Białej i Ostrawie³⁴. Ponadto państwa mają wzajemnie popierać międzynarodowe festiwale muzyczne³⁵, wspierać kursy i warsztaty muzyczne, a także obopólnie promować kompozytorów³⁶. Instytucje i organizacje artystyczne oraz ludzie kultury mają współpracować, przede wszystkim organizując wystawy sztuki współczesnej, wspierając twórców i filmy na międzynarodowych festiwalach, wydając tłumaczenia dzieł literackich i prezentując dorobek na targach książek³⁷.

³³ *Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Czeskiej o współpracy w dziedzinie kultury, szkolnictwa i nauki z 30 września 2003 roku*, Dz.U. nr 244, poz. 2449.

³⁴ *Program współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej na lata 2017–2021 z dnia 1 czerwca 2017 r.*, Dz.U. 2017, poz. 1432.

³⁵ Wyszczególnione zostały dwa z nich: „Chopin i jego Europa” w Warszawie i Festiwal Muzyczny Fryderyka Chopina w Mariańskich Łaźniach.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Polska i Czechy zobowiązały się do wspólnej realizacji następujących wystaw: „Japonizm czeski”, „Czeska marionetka”, „Czas przełomu. Między niepokojem a spełnieniem – narodziny nowoczesnego Środkowoeuropejczyka” i projektu „Wiktor Karger. Losy śląskiego muzealnika w pierwszej połowie XX wieku”.

Podobny program współpracy na lata 2005–2007 podpisały Czechy ze Słowacją 21 listopada 2005 roku w Pradze. Oprócz przyjęcia ogólnych założeń o współpracy międzyinstytucjonalnej, twórców kultury i innych artystycznych organizacji wymieniono wydarzenia ze świata sztuki, które miały być popierane i dofinansowywane przez instytucje obydwu państw³⁸.

W zakresie muzyki państwa zagwarantowały udział swoich artystów w takich wydarzeniach, jak Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „Pražské jaro”, czesko-słowacki Festiwal Jazzowy w Přerově, Expozice nové hudby w Brnie i praski Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „Letní slavnosti staré hudby”, Bratislavské hudební slavnosti, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Współczesnej MELOS-ETOS i Dny staré hudby w Bratysławie.

Festiwalami teatralnymi, które obydwa państwa zobowiązały się wzajemnie propagować, są: „Divadlo” w Pilźnie, „Skupova Plzeň”, „Bez hranic” w Czeskim Cieszynie, „Materinka” w Libercu, „Slovenské divadlo” w Pradze oraz „Setkání – stretnutie” w Zlinie. Czechy ponadto wspierają słowackie inicjatywy, takie jak: „Divadelná Nitra”, „Bábkarská Bystrica”, „České divadlo” w Bratysławie i „Zámocké hry zvolenské”³⁹. Międzynarodowymi wydarzeniami, które zostały wyróżnione w tym dokumencie, są: czeskie „Tanec Praha” i słowackie „Bratislava v pohybe”, a także czeskie festiwale filmowe w Karlovych Varach i Zlinie, Febiofest, nadto letnia szkoła filmowa w mieście Uherské Hradiště, słowackie filmowe festiwale w Bratysławie oraz ARTFILM w uzdrowisku Trenčianské Teplice⁴⁰.

Ze względu na to, że działalność w obszarze sztuki jest wielowymiarowa, w dalszych analizach wzięto pod uwagę tylko wybrane wydarzenia artystyczne.

W polityce kulturalnej Czech przejawem wątku środkowoeuropejskiego jest współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej i bilateralne umowy sąsiedzkie. Z dokumentów państwowych nie wynika, aby dla polityków zajmujących się tą częścią stosunków międzynarodowych był to temat dominujący.

II. Topos Europy Środkowej w twórczości czeskich artystów

Teatr

Zainteresowanie Europą Środkową w dziedzinie teatru pojawia się w kilku odsłonach. Po pierwsze, w organizacji festiwali, na które zapraszani są przedstawiciele świata teatru z państw należących do tej części kontynentu. Po drugie, w działalności artystycznej teatrów czeskich, np. wystawianiu sztuk zagranicznych pisarzy i dramaturgów, projektów teatralnych. Po trzecie, w tendencjach i założeniach artystycznych, na jakich czescy reżyserzy budują swoje spektakle.

Jednym z festiwali, których celem jest konfrontacja teatrów regionu, jest Palm Off Festival; został on po raz pierwszy zorganizowany w 2016 roku przez Teatr pod Palmovkou

³⁸ Program spolupráce mezi Ministerstvem kultury České republiky a Ministerstvem kultury Slovenské republiky na léta 2005–2007, č. 129/2005 Sb. m. s.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

i jego dyrektora Michala Langa, a kolejne edycje odbywają się co roku w Pradze. Festiwal skupia grupy artystyczne z Polski, Słowacji, Węgier i Słowenii. Na festiwalu, który ma charakter regionalnego spotkania, poruszane są określone tematy, zaś dyskusje toczy się na różnych płaszczyznach: zarówno poprzez prezentacje spektakli, jak i rozmowy między twórcami, organizatorami życia kulturalnego i politycznego pięciu krajów oraz zaproszonymi gośćmi⁴¹.

Drugim tego typu wydarzeniem pokazującym inscenizacje grup teatralnych i tanecznych z Europy Środkowej i Wschodniej jest Festival Bazaar w stolicy państwa. Istnieje od 2015 roku, a prezentowana na nim twórczość jest nierzadko kontrowersyjna⁴².

Ostrawski festiwal Norma przyciąga twórców od 2015 roku. Jest to wydarzenie skupiające autorskie teatry. Pomysłodawcami i organizatorami są galeria miasta Ostrawy PLATO i stołeczny teatr Studio Hrdinů, co sprawia, że celem tego spotkania jest pokazanie związków między sztukami plastycznymi a występami teatralnymi. Festiwal zaprasza honorowych gości. W pierwszej edycji tę funkcję pełnili artyści z Polski, co było podkreślone przyznaniem im osobnego dnia na prezentację twórczości⁴³. Odtąd polscy twórcy są obecni na każdej edycji festiwalu.

Ważnym elementem budującym spójność regionu jest poznawanie kultury państw wchodzących w jego skład. Taką możliwość daje wystawianie sztuk teatralnych zagranicznych autorów. Wśród zbadanych wydarzeń z lat 2004–2018 zwrócono uwagę na sezon artystyczny 2012/2013. Ambasada Polska uznała, że jest to rok polski, gdyż wystawiano wtedy w Czechach aż siedem polskich sztuk: *Naszą klasę* Tadeusza Słobodzianka, *Ślub i Pornografię* Witolda Gombrowicza, *Seksmisję* Juliusza Machulskiego, *Dekalog* Krzysztofa Kieślowskiego, *Dziady* Adama Mickiewicza i *Testosteron* Andrzeja Saramonowicza.

Nie sposób nie wspomnieć o działalności Teatru Komedia w Pradze. W sezonie 2012/2013 wystawiono tam sztuki Witolda Gombrowicza i *Naszą klasę* Tadeusza Słobodzianka. Kierownictwo tego zespołu objął w 2011 roku Dušan Pařížek – absolwent teatrolologii monachijskiego Uniwersytetu oraz reżyserii na Wydziale Teatralnym Sztuk Scenicznych w Pradze. Jego ścieżka artystyczna rozwija się w dwóch kierunkach: koncentruje się na wystawianiu dzieł twórców z Europy Środkowej oraz z niemieckiego kręgu językowego. Objawiane przez niego zainteresowanie problematyką niemiecką jest konsekwencją wychowywania się w sąsiednim kraju. Natomiast jedną z jego udanych inicjatyw teatralnych był program *Mitteuropa*, realizowany od 2008 do 2011 roku przez dwóch czeskich aktorów: Martina Fingera i Boleslava Polivkę⁴⁴. Oprócz tego Pařížek wystawia spektakle twórców z Europy Środkowej. Uważa, że Europejczycy tej części kontynentu są bliscy sobie ze względu na sposób myślenia i podobne problemy społeczne⁴⁵.

⁴¹ *O festiwalu*, Strona festiwalu Palm Off Fest, <https://www.palmofffest.cz/o-festiwalu> (dostęp: 27.07.2019).

⁴² *O festiwalu*, Strona festiwalu Bazaar, <http://bazaarfestival.cz/o-festiwalu> (dostęp: 27.07.2019).

⁴³ A. Holoňová, *NORMA: den polský*, Strona festiwalu NORMA, <https://divabaze.cz/norma-den-polsky/> (dostęp: 27.07.2019).

⁴⁴ Z. Filipková, *Bolek Polivka rozehraje Podzemní blues v Divadle Komédie*, Strona radia, https://www.irozhlaz.cz/kultura_divadlo/bolek-polivka-rozehraje-podzemni-blues-v-divadle-komedie_201106250400_mzapitolova (dostęp: 28.08.2019).

⁴⁵ B. Uhlířová, *Strach a hnus w komedii*, <http://www.prakomdiv.cz/Clanek.aspx?id=292> (dostęp: 28.08.2019).

Innymi organizatorami życia teatralnego są Eva Bergerová i Jan Novotný. Pierwsza z nich jest współzałożycielką Divadlo Company.cz, które objęło kierownictwo Divadlo Komédie w 2011 roku⁴⁶. Reżyserka jest absolwentką między innymi warszawskiej Akademii Teatralnej, co nie pozostało bez wpływu na repertuar grany w placówce, którą kierowała do 2016 roku. Pobyt w Polsce, znajomość polskiej literatury zaowocowały pokazaniem twórczości sąsiadów na deskach teatru praskiego. Stąd wynika niezwykle dużo premier polskich sztuk w sezonie 2012/2013; w dalszych latach wystawiano kolejne utwory polskich pisarzy: Tadeusza Różewicza, Doroty Masłowskiej, Marka Modzelewskiego, Małgorzaty Sikorskiej-Miszczuk⁴⁷.

Chociaż dyrektor artystyczna Divadlo Komédie nie odwoływała się bezpośrednio do Europy Środkowej, to jednak założenia repertuarowe teatru, który prowadziła, w dużej mierze opierały się na dziełach kultury polskiej, czyli największego państwa regionu.

Tanec

Analiza finansowania festiwalu tanecznych pozwala stwierdzić, że w ciągu badanych 15 lat corocznie dotowanych było kilka tego typu wydarzeń. Do dalszych badań wybrano trzy z nich: Letní letná, Tanec Praha i 4+4 dny.

Pierwszy został zapoczątkowany w 2004 roku. Jest to festiwal tzw. nowego cyrku, który za cel wziął sobie pokazywanie inscenizacji tego typu sztuki przygotowanych przez grupy artystyczne z Czech i innych państw Europy Środkowej. Oprócz prezentacji scenicznych od 2016 roku w ramach festiwalu spotykają się ci, którzy tworzą współczesny nowy cyrk, organizatorzy i dyrektorzy instytucji odpowiedzialnych za jego rozwój. Konferencja ta nosi nazwę Cirkforum. Trzy dni, w których trwają dyskusje ekspertów, nazwano Professional days. Od 2018 roku przeprowadzane są również festiwalowe warsztaty z zagranicznymi artystami⁴⁸. Edycją, na której można było zobaczyć reprezentację z kraju Europy Środkowej, był festiwal w 2007 roku, kiedy zaproszono Teatro Tatro ze Słowacji⁴⁹.

Drugim z festiwalu jest Tanec Praha, funkcjonujący od 1989 roku. Z wymienianych tutaj jest najstarszy. Niestety, dostęp do programów jest ograniczony do dwóch roczników: 2017 i 2018, natomiast na oficjalnej stronie internetowej ogólne wiadomości na temat tego, kto był w danym roku zaproszony, sięgają jedynie 2011 roku. Niemniej analiza dostępnych danych wskazuje, że niezwykle rzadko są zapraszani artyści z państw Europy Środkowej. Z przeprowadzonych badań wynika, że w latach 2013 i 2016 artyści słowaccy występowali wspólnie w inscenizacjach z Czechami i tylko w ten sposób reprezentowana była Słowacja; chodzi tutaj o trzy spektakle: *Absent* zespołu artystycznego VerTeDane, *One of the Seven* zespołu ME-SA i *Much more than nothing* tego samego zespołu^{50,51}. W 2016 roku

⁴⁶ Strona Mestska Divadla Prazska ABC KOMEDIE ROKOKO, <https://www.mestskadivadladlaprazska.cz/historie/komedie> (dostęp: 28.08.2019).

⁴⁷ V. Štěpánek, *Divadlo Company.cz v Komedii končí*, (08.02.2016), <https://www.divadelni-noviny.cz/divadlo-company-cz-v-komedii-konci-tiskova-zprava> (dostęp: 28.08.2019).

⁴⁸ *Od roku 2004 do dneška*, <https://letniletna.cz/cs/festival-letni-letna/> (dostęp: 29.08.2019).

⁴⁹ <https://letniletna.cz/cs/mezinarodni-festival-noveho-cirkusu-a-divadla/2007/> (dostęp: 29.08.2019).

⁵⁰ <https://tanecpraha.cz/cs/25-rocnik-festivalu-27-5-4-7-2013> (dostęp: 29.08.2019).

⁵¹ <https://tanecpraha.cz/cs/29-rocnik-festivalu-28-5-28-6-2017> (dostęp: 29.08.2019).

jednym z zaproszonych gości był słowacki twórca związany na stałe z Belgią – Anton Lachký⁵², natomiast w 2018 roku wystawiano wspólną czesko-słowacko-francusko-chińską inscenizację *Farma v jeskynie*⁵³. W tej samej edycji festiwalu zaprezentowała się również grupa z Węgier – Timothy and the Things⁵⁴.

Ostatnim z festiwali, które zostały zanalizowane, jest 4+4 dny. Powstał on w 1996 roku. Niestety, nie ma możliwości uzyskania wszystkich interesujących danych na jego temat. Na podstawie informacji, jakie grupy artystyczne debiutowały na festiwalu 4+4 dny, wiadomo, że dzięki niemu wypromowano 179 zagranicznych zespołów taneczno-teatralnych. Wśród nich było 13 z regionu Środkowej Europy, w tym: siedem słowackich, cztery węgierskie oraz dwa polskie⁵⁵. Z danych tych wynika, że środkowoeuropejskie debiuty stanowiły około 7% pozaczeskich występów premierowych.

Analiza aktywności artystycznych w dziedzinie tańca nie wskazuje, aby tancerze czescy angażowali swoje twórcze działania w kierunku poznawania się i wspierania w ramach regionu środkowoeuropejskiego.

Sztuki plastyczne

Wpływ działań politycznych na życie artystyczne w obrębie sztuk plastycznych przejawia się m.in. w organizowaniu wystaw autorów pochodzących z państw regionu i plenerów, na których spotykają się osoby z różnych krajów.

Jako pierwszy przykład działań polityków w tej sferze można podać projekt *Narodiny nowoczesnego Środkowoeuropejczyka*, którego częścią jest wędrująca po kolejnych miastach regionu wystawa *Czas przełomu. Sztuka awangardy w Europie Środkowej 1908–1928*. Inspiracją dla głównego pomysłodawcy – Muzeum Sztuki w Ołomuńcu stały się ważne dla wszystkich krajów Grupy Wyszehradzkiej rocznice: zakończenia I wojny światowej oraz uzyskania bądź odzyskania niepodległości po rozpadzie monarchii habsburskiej. Był to czas dużych przemian także w sferze kultury, zatem cztery instytucje o regionalnym charakterze postanowiły przyjrzeć się wzajemnie twórczości swoich artystów. Pomysł ten został wsparty przez europejski program Kreatywna Europa i Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki, a także ministerstwa Grupy V4⁵⁶.

Autorzy wystawy podkreślają, że ówczesni artyści nie przyznawali się do środkowoeuropejskości, gdyż plastycy awangardy nie czuli większych związków z państwami, z których pochodzili, bardziej dążyli do życia poza granicami politycznymi. Liczne podróże pozwalały im na to, by wymieniać się spostrzeżeniami i wzajemnie inspirować. Wystawa pozwala spojrzeć na twórczość artystów tych państw bez odnoszenia się do prądów artystycznych dominujących w dużych ośrodkach kultury, jak Nowy Jork czy Paryż⁵⁷. Dzięki temu widać pewne podobieństwa, kierunki, trendy w sztukach plastycz-

⁵² <https://tanecpraha.cz/cs/28-rocnik-festivalu-23-5-23-6-2016> (dostęp: 29.08.2019).

⁵³ <https://tanecpraha.cz/cs/30-rocnik-festivalu-1-6-25-6-2018> (dostęp: 29.08.2019).

⁵⁴ <https://tanecpraha.cz/cs/30-rocnik-festivalu-1-6-25-6-2018> (dostęp: 29.08.2019).

⁵⁵ *Debiuty zagraniczne*, <https://ctyridny.cz/zahranicni-premiery/> (dostęp: 29.08.2019).

⁵⁶ K. Srp, L. Bydžovska, *Czas przełomu. Sztuka awangardy w Europie Środkowej 1908–1928*. Przewodnik, Kraków 2019, s. 4.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 19.

nych, które były bliskie środkowoeuropejskim plastykom. Niebagatelne znaczenie ma również aspekt edukacyjny projektu, kierowany do licealistów czeskich, węgierskich, słowackich i polskich. Instytucjami, które włączyły się w realizację pomysłu, są Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, Galeria Miasta Bratysławy i Muzeum Janusa Pannoniusa w Peczcu. Wystawa ta jest dowodem zbieżności działań artystów i polityków. Biorą w niej bowiem udział liczne galerie sztuki i muzealnicy, którzy niejednokrotnie są również artystami – plastykami.

Kolejnym dowodem na bliskość kulturową odczuwaną przez artystów jest organizowanie wspólnych plenerów artystycznych lub zapraszanie tychże na swoje plenery. Przykładem tego może być doroczny malarski plener w miejscowości Křinice w Czechach, gdzie mniej więcej połowę artystów stanowią goście z Polski. Ważna w tej sferze jest wzajemność. Komisarzem pleneru jest Věra Kopecká – uczestniczka licznych plenerów plastycznych w Polsce i Niemczech⁵⁸.

Kolejnym przykładem artystycznych spotkań jest Międzynarodowe Sympozjum Malarskie *Hradištský plener*, organizowane od roku 2006 w mieście Uherské Hradiště. Co dwa lata na plenerze goszczą krajowi malarze i co najmniej dwóch z zagranicy. Każda edycja ma inny skład osobowy. W ciągu dwunastu lat plener odwiedzili twórcy ze Słowacji, Polski, a także Rosji. Zawsze są obecni reprezentanci słowacy. Polacy uczestniczyli w tym wydarzeniu 2 razy: w 2010 i 2014 roku. Z Rosji przyjechał tylko jeden malarz w 2010 roku.

Tab. 1. Narodowości malarzy na plenerze w mieście Uherské Hradiště. Opracowanie własne.

Rok	Czechy	Słowacja	Polska	Rosja
2006 ⁵⁹	6	2	–	–
2008 ⁶⁰	6	2	–	–
2010 ⁶¹	1	3	3	1
2012 ⁶²	6	1	–	–
2014 ⁶³	5	1	2	–
2016 ⁶⁴	5	2	–	–
2018 ⁶⁵	5	3	–	–

⁵⁸ V. Kopecká, *IV Mezinárodní malířský plenér v Křinicích- jaký byl?*, „Ziemia Kłodzka”, nr 263, 06.2016, s. 6, https://issuu.com/ziemia_klodzka_pismo/docs/ziemia_klodzka_nr_263-06-2016 (dostęp: 29.08.2019).

⁵⁹ *Ročník I*, <http://www.kkuh.cz/cz/rocnik-i> (dostęp: 28.07.2019).

⁶⁰ *Ročník II*, <http://www.kkuh.cz/cz/rocnik-ii> (dostęp: 28.07.2019).

⁶¹ *Ročník III*, <http://www.kkuh.cz/cz/rocnik3> (dostęp: 28.07.2019).

⁶² *Ročník IV*, <http://www.kkuh.cz/cz/rocnik-iv> (dostęp: 28.07.2019).

⁶³ *V Mezinárodní malířské sympozium – „Hradištský plener”*, <http://www.kkuh.cz/cz/rocnik-v> (dostęp: 28.07.2019).

⁶⁴ P. Baroňová, *Vernisáž: VI Mezinárodní malířské sympozium „Hradištský plener”*, <http://www.kkuh.cz/cz/akce-vernissaz-vi-mezinarodni-malirske-sympozium-hradistsky-plener-65> (dostęp: 28.07.2019).

⁶⁵ *Ročník VII*, <http://www.kkuh.cz/cz/vii.rocnik> (dostęp: 28.07.2019).

Analiza pochodzenia gości uczestniczących w plenerze dowodzi, że w największym stopniu artyści czescy współpracują ze Słowakami i Polakami. Węgrzy natomiast pojawiają się dość rzadko, a w rozpatrywanym czasie nie było ani jednego. Podczas badania zostały przeprowadzone rozmowy z artystami, w tym z czeskiego pochodzenia pejzażystą – Miroslavem Bucherem, który stwierdził, że twórcy środkowoeuropejscy bardzo chętnie spotykają się ze względu na podobieństwo języków i kultur. Jest to praktyczny element wiążący przedstawicieli państw regionu, jako że łatwość porozumiewania się jest kluczowa dla wymiany poglądów artystów⁶⁶.

Oprócz wspierania działalności współczesnych artystów warto wspomnieć o tworzeniu w Czechach kolekcji dzieł plastyków z Europy Środkowej. Między innymi zajmuje się tym Muzeum Kampa w Pradze, które powstało z prywatnej kolekcji Jana i Medy Mladków. Zbiór obrazów regionalnych modernistów jest w nim pokazywany na różnego rodzaju wystawach czasowych. W latach 2011–2013 w Artbanka Museum of Young Art w Pradze można było oglądać współczesną sztukę czeską i słowacką. Uważano, że galeria ta jest najlepiej wyposażona. Niestety, koszty utrzymania zmusiły właścicieli do zamknięcia instytucji⁶⁷.

Kinematografia

Twórczość kinematograficzna czeska jest dość bogata, biorąc pod uwagę wielkość kraju. W celu zawężenia badań pod uwagę wzięto filmy nagrodzone przez czeską Akademię Filmową Czeskimi Lwami. Już pierwsze analizy pozwalają zauważyć, że w dużej części filmów pojawiają się aktorzy z państw Europy Środkowej lub filmy są produkowane we współpracy z zagranicznymi producentami.

Tab. 2. Współpraca Republiki Czeskiej z wybranymi państwami w dziedzinie kinematografii w latach 2004–2018. Opracowanie własne.

Państwo, z którym współpracowano	Liczba produkcji
Słowacja	28
Polska	7
Niemcy	6
Węgry	1

Jak wynika z tabeli, najczęściej czeska kinematografia współpracuje ze słowackimi producentami, w drugiej kolejności z Polakami, natomiast z Węgrami zdarza się to o wiele rzadziej niż na przykład z Niemcami, których czasem również zalicza się do regionu. Znacząca przewaga w tej kwestii koprodukcji słowackiej wynika z podobieństw między krajami, zwłaszcza językowych i kulturowych, na co wpływ ma wspólna prze-

⁶⁶ Rozmowa przeprowadzona 13 maja 2019 roku w Galerii Sztuki Centrum Kultury i Sztuki w Siedlcach na finisażu wystawy Miroslava Buchera.

⁶⁷ K. Jagodzińska, *Europa Środkowa – tropami kolekcji sztuki współczesnej*, „MOCAK FORUM”, nr 1/2016 [12], s. 58.

szość: od współtworzenia państwa wielkomorawskiego, kilkusetletniego funkcjonowania w granicach monarchii habsburskiej, aż po życie w jednym państwie, Czechosłowacji. Ponadto problemy społeczne, które Czesi często podejmują w swoich filmach, są podobne do tych na Słowacji. To również sprawia, że sąsiednie kinematografie chętnie współdziałają.

Wśród filmów nagrodzonych w latach 2004–2018 niewiele było takich, w których podnosi się kwestie związane z państwami Europy Środkowej. Należy jednak zwrócić uwagę na film produkcji czesko-słowackiej z 2006 roku – *Obsługiwałem angielskiego króla* – nakręcony na podstawie powieści Bohumila Hrabala. Jest to opowieść o życiu kelnera na tle trudnych czasów – od monarchii habsburskiej, przez pierwszą wojnę światową i dwudziestolecie międzywojenne w Czechosłowacji, po panowanie Hitlera, drugą wojnę światową i zwycięstwo komunistycznej ideologii. Fakt, że akcja powieści toczy się w tragicznych czasach, skutkowało m.in. pojawieniem się w filmie wątku okradania przez Niemców polskich Żydów⁶⁸.

W 2009 roku za najlepszy film dokumentalny uznano *Zapomniane transporty do Polski*, traktujący o wywożeniu czeskich Żydów do niemieckich obozów koncentracyjnych znajdujących się na terenie okupowanej Polski. Lukáše Příbyla jest autorem cyklu czterech filmów o powyższej tematyce, w których oprócz Polski przedstawia takie obozy w Estonii, na Białorusi i Łotwie⁶⁹.

Kolejnym przykładem utworu powstałego dzięki współpracy artystów z regionu jest film *Gorejący krzew* z 2013 roku, którego reżyserem była Agnieszka Holland, autorem scenariusza Štěpán Hulík, muzykę skomponował Antoni Komasa Łazarkiewicz, a w role wcielili się słowacy i czescy aktorzy. Fabuła filmu opiera się na biografii Jana Palacha i jego rodziny. Jest to dzieło podejmujące trudny dla Czechów i innych krajów regionu temat inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację w 1968 roku. O uznaniu *Gorejącego krzewu* świadczą nagrody państwowe, które zdobył – Czeskie Lwy, Nagroda Czeskich Krytyków Filmowych, a także nagroda na festiwalu w Monte Carlo⁷⁰.

Oprócz podejmowania w filmach tematyki środkowoeuropejskiej i realizowania wspólnych produkcji należy wspomnieć o zapraszaniu aktorów zagranicznych do produkcji czeskich. Na podkreślenie zasługują zwłaszcza te produkcje, w których główne role zostały obsadzone przez zagranicznych artystów. Przykładem może być *Tobruk* z 2008 roku, gdzie główną rolę porucznika Świeżawskiego zagrał Jan Monczka. W 2010 roku w jednym z głównych bohaterów kryminału *Kajínek* wcielił się Bogusław Linda⁷¹, z kolei w 2011 roku w *Kwietnych pączkach* jedną z głównych ról zagrała Małgorzata Pikus⁷². W dramacie z 2016 roku *Ja, Olga Hepnarová* tytułowa rola przypadła Michalinie Olszańskiej, natomiast słowacki aktor Juraj Novota zagrał adwokata czeskiej morderezyjni⁷³.

⁶⁸ <https://www.filmovaakademie.cz/cz/detail?movie=Obsluhoval%20jsem%20anglick%C3%A9ho%20kr%C3%A1le> (dostęp: 25.08.2019).

⁶⁹ <https://www.filmovaakademie.cz/cz/detail?movie=Zapomenu%C3%A9%20transporty%20do%20Polska> (dostęp: 25.08.2019).

⁷⁰ <https://www.filmovaakademie.cz/cz/detail?movie=Ho%C5%99%C3%ADc%C3%AD%20ke%C5%99> (dostęp: 25.08.2019).

⁷¹ <https://www.csfd.cz/film/252426-kajinek/prehled/> (dostęp: 25.08.2019).

⁷² <https://www.csfd.cz/film/286413-poupata/prehled/> (dostęp: 25.08.2019).

⁷³ <https://www.filmovaakademie.cz/cz/detail?movie=J%C3%A1,%20Olga%20Hepnarov%C3%A1> (dostęp: 25.08.2019).

Jak wynika z przeprowadzonych badań, historia stanowi dla Czechów i artystów z innych państw Europy Środkowej inspirację do tworzenia scenariuszy, a bliskość tożsamościowa, szczególnie ze Słowacją, jest widoczna w intensywności kontaktów filmowców. Podobieństwo językowe sprawia, że czescy, słowaccy i polscy przedstawiciele świata kineematografii często i chętnie ze sobą współpracują, a także obsadzają główne role swoimi aktorami.

Muzyka

Aby wskazać wątek środkowoeuropejski w sferze muzyki, przeprowadzono analizę założeń i celów festiwalu muzycznych w Czechach.

Jednym z najbardziej znanych festiwalu muzyki klasycznej w Czechach jest istniejący od 1997 roku Festival České Doteky Hudby. Do celów, które przyświecały twórcom muzycznego spotkania, zaliczyć można m.in. popularyzację muzyki środkowoeuropejskiego regionu. Jak podkreślają organizatorzy, jest to priorytet zgodny z kierunkiem polityki kulturalnej państwa⁷⁴.

Kolejnym tego typu cyklicznym wydarzeniem jest odbywający się w Terezynie festiwal Wieczna Nadzieja: Gustav Mahler i Terezińscy Kompozytorzy. Jego twórcy chcieli poprzez różne dziedziny sztuki pokazać historię środkowoeuropejskiej kultury. Terezin był przykładem typowego przedwojennego miasta regionu, w którym przedstawiciele różnych narodowości: Czesi, Żydzi i Niemcy, żyli ze sobą w zgodzie. W czasie II wojny światowej do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Terezynie zostali deportowani kompozytorzy żydowskiego pochodzenia: Viktor Ullmann, Gideon Klein, Hans Krása, Pavel Haas. Dramatyczna historia zainspirowała do stworzenia wieloaspektowego wydarzenia kulturalnego, łączącego koncerty, wystawy, sympozja i wykłady historyczne. Festiwal powstał w 2017 roku i odbywa się pod patronatem prezydenta Czeskiej Republiki, Senatu i Ministerstwa Kultury, jest także wspierany przez zagraniczne instytucje. Pomysłodawcą tego niespotykanego pomnika jest Jiří Polak, którego ojciec był jednym z więźniów terezińskiego getta⁷⁵.

Oprócz muzyki klasycznej dotowane są również działania artystów muzyki alternatywnej; warto zwrócić tutaj uwagę na festiwale przygotowywane wspólnie przez Czechów i Słowaków. Pierwszym jest Czesko-Słowacki Festiwal organizowany przez stowarzyszenie VINO a Umění od 2018 roku, kiedy było to wydarzenie dla uczczenia 100-lecia wolnych Czech i Słowacji. Kolejna edycja – z 2019 roku miała za zadanie świętować 30-lecie wolności i demokracji obu krajów⁷⁶. Inicjatywą artystów nawiązującą do tradycji regionu jest założenie przez część praskich filharmoników zespołu Cimbalová muzika. Zainspirowani folklorem krain Europy Środkowej na swoich koncertach pokazują oprócz klasycznych utworów współczesną interpretację muzyki ludowej⁷⁷.

⁷⁴ *Koncepcje Mezinárodního Hudebního Festivalu České Doteky Hudby*, <https://www.ceskedotekyhudby.cz/o-festivalu-ceske-doteky-hudby> (dostęp: 25.08.2019).

⁷⁵ <https://vecnanadeje.org/> (dostęp: 25.08.2019).

⁷⁶ <http://www.wineart.eu/> (dostęp: 25.08.2019).

⁷⁷ <https://www.ceskafilharmonie.cz/koncert/3665-cimbalova-muzika-ceske-filharmonie/> (dostęp: 25.08.2019).

Literatura

Corocznie w Republice Czeskiej przyznawane są nagrody Magnesia Litera w dziedzinie literatury. Twórczość literacka nagradzana jest w następujących kategoriach: Kniha roku, Palmknihy Litera za prozę, Moleskine Litera za poezii, Litera za knihu pro děti a mládež, Litera za naučnou literaturu, Aktuálně.cz Litera za publicistiku i Litera za překladovou knihu. Wśród książek, które w latach 2004–2019 otrzymały nagrodę Magnesia Litera, można wskazać trzy podejmujące tematykę Europy Środkowej.

Pierwszą z nich jest nagrodzona Literą dla dzieci książka *Nazi* Ivy Procházkovej. Autorka, skupiając się na specyfice czeskiej i niemieckiej, przedstawia problemy, z którymi zmagają się stojący u progu dorosłości młodzi ludzie we współczesnej postkomunistycznej Europie Środkowej. Powieść – wydana w dwóch wersjach: czeskiej i niemieckiej – została zauważona nie tylko w kraju ojczystym, ale także w Niemczech, o czym świadczy nominacja do nagrody Deutscher Jugendliteraturpreis⁷⁸.

Druga z wymienianych książek – *Martin Juhás čili Československo* Davida Zábranského – traktuje o złożonych stosunkach społecznych czesko-słowackich w powojennym państwie hybrydowym. Nie jest to w tradycyjny sposób podana historia Czechów i Słowaków, lecz analiza tych działań i zależności w społeczeństwie, które sprawiają, że tworzy ono jedność⁷⁹.

Ostatnia z książek otrzymała nagrodę Litera w kategorii publicystyki. Chodzi o zbiór napisanych w latach 1974–2018 przez Jacques’a Rupnika esejów politologicznych, traktujących o środkowoeuropejskich wydarzeniach i kontekstach w XX wieku. Jako główne założenie autor przyjmuje, że narody zamieszkujące region często powracają do tematów z przeszłości, uzależniając w pewien sposób od niej teraźniejszość. Wspomniany zbiór składa się z trzech części: esejów o tożsamości narodowej, społeczeństwie czeskim i komunizmie, transformacji i integracji europejskiej. Taki sposób pogrupowania tekstów wskazuje, jak ważna jest znajomość czeskiej i słowackiej (a także innych narodowości) historii narodowej i ogólnościowej, aby zrozumieć to, co się dzieje w tej części Europy. Nieprzypadkowo książka nosi tytuł *Europa Środkowa jako ptak z oczami na plecach*⁸⁰.

Oprócz poszukiwania wśród prac wyróżnionych przez jury najważniejszej czeskiej nagrody literackiej takich, których tematyka nawiązuje do Europy Środkowej, starano się również znaleźć podejmowane przez literatów państw środkowoeuropejskich przedsięwzięcia, których celem jest wzajemna popularyzacja dzieł. Przykładem tego może być organizacja festiwalu literackich.

Jednym z najważniejszych tego typu wydarzeń jest Festiwal Świat Książki w Pradze, organizowany od 1994 roku. Niektóre z jego edycji mają honorowego gościa. Badanie, które z państw środkowoeuropejskich zostało zaproszone w ten sposób, przeprowadzono, biorąc pod uwagę lata 2008–2019 ze względu na brak informacji o latach wcześniejszych. Państwa regionu występowały w tej roli trzykrotnie: Polska w 2010 roku⁸¹, Słowacja w 2013 ro-

⁷⁸ <https://www.magnesia-litera.cz/rocnik/2010/> (dostęp: 25.08.2019).

⁷⁹ <https://www.magnesia-litera.cz/kniha/martin-juhas-cili-ceskoslovensko/> (dostęp: 25.08.2019).

⁸⁰ <https://www.magnesia-litera.cz/#nominace> (dostęp: 25.08.2019).

⁸¹ <http://sk2010.ns2.greep.cz/cz/menu/uvodni-informace/> (dostęp: 25.08.2019).

ku⁸², a Węgry w 2014⁸³. Na 25. edycji wydarzenia w 2019 roku ogłoszono jako przyszłego gościa honorowego Polskę. Literatura tego sąsiedniego kraju jest bowiem chętnie czytana i tłumaczona na język czeski.

Ciekawą formą współpracy w sferze literackiej jest goszczenie w domu pracy twórczej zagranicznych autorów. Ilustracją tego jest działalność funkcjonującego przy Klasztorze w Broumovie Domku Literackiego, który dzięki porozumieniu Czeskiego Ośrodka Literackiego m.in. z Wrocławskim Domem Literackim umożliwia pisarzom rozwijanie wspólnych tematów, wymianę poglądów i poznawanie się ludzi podobnych kultur⁸⁴.

III. Rozbieżności między działaniami czeskich artystów a deklaracjami polityków

Analiza grantów i dotacji przyznanych przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej z programu dotyczącego rozwijania międzynarodowych stosunków kulturalnych

Programy ministerialne dotujące wydarzenia artystyczne nie mają założeń odnośnie do oczekiwanych tematów, co umożliwia analizę, w jakim stopniu artyści i organizatorzy życia kulturalnego są zainteresowani tematyką Europy Środkowej oraz współpracą z twórcami z tego regionu. Badając dokumenty Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej, można mieć pewien ogólny pogląd, ile inicjatyw zostało zgłoszonych przez artystów do uzyskania dotacji.

Dokonano analizy dotacji Ministerstwa Kultury na wydarzenia artystyczne za granicą. Zbadano zarówno liczbę przyznanych dotacji, jak i ilość pieniędzy przeznaczonych na ten cel. Wzięto pod uwagę tematykę i kraj organizowanego wydarzenia. Skupiono się na tematyce środkowoeuropejskiej oraz inicjatywach w następujących państwach: Słowacji, Polsce, Węgrzech i Niemczech. Według założeń Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej w stosunku do zagranicy na lata 2013–2018 strategicznymi geograficznymi kierunkami dla resortu są kraje sąsiednie i z regionu, jak Grupa Wyszehradzka i Forum Słowiańskich Kultur. Oprócz tego ważne jest uczestnictwo w dialogu między Europą Środkową a południowo-zachodnią częścią kontynentu. Ponadto państwo czeskie chce prowadzić politykę kulturalną z państwami BRICS, w ramach organizacji międzynarodowych, takich jak UNESCO i WIPO. Oczywistym kierunkiem jest współpraca na forum Unii Europejskiej.

⁸² <http://sk2013.svetknihy.cz/> (dostęp: 25.08.2019).

⁸³ <http://sk2014.svetknihy.cz/> (dostęp: 25.08.2019).

⁸⁴ <https://www.klasterbroumov.cz/cs/literami-domek> (dostęp: 25.08.2019).

Tab. 3. Liczba dotacji przyznanych w latach 2008–2018 przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej na zagraniczne imprezy artystyczne. Opracowanie własne.

Rok	Liczba przyznanych dotacji	Liczba przyznanych dotacji na imprezy o tematyce środkowoeuropejskiej	Imprezy w Polsce	Imprezy na Słowacji	Imprezy na Węgrzech	Imprezy w Niemczech
2008	105	4	1	5	0	9 ^{85,86}
2009	106	2	1	1	0	5 ^{87,88,89}
2010	45	0	1	0	0	1 ⁹⁰
2011	76	2	1	4	0	4 ⁹¹
2012	51	1	2	2	0	2 ^{92,93}
2013	80	3	3	13	5	5 ^{94,95}
2014	75	1	5	6	2	13 ^{96,97}
2015	93	3	10	9	6	6 ^{98,99}
2016	78	3	3	6	3	14 ^{100,101}
2017	105	1	5	10	4	14 ^{102,103}
2018	102	2	6	7	2	2 ^{104,105}

⁸⁵ <https://www.mkcr.cz/vysledky-grantoveho-rizeni-1-kolo-2008-772.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁸⁶ <https://www.mkcr.cz/vysledky-grantoveho-rizeni-2-kolo-2008-773.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁸⁷ <https://www.mkcr.cz/granty-2009-vyrazene-projekty-771.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁸⁸ <https://www.mkcr.cz/vysledky-grantoveho-rizeni-1-kolo-2009-770.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁸⁹ <https://www.mkcr.cz/vysledky-grantoveho-rizeni-2-kolo-2009-769.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹⁰ <https://www.mkcr.cz/vysledky-grantoveho-rizeni-1-kolo-2010-768.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹¹ <https://www.mkcr.cz/vysledky-1kola-grantoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2011-766.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹² <https://www.mkcr.cz/vysledky-1kola-grantove-komise-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2012-764.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹³ <https://www.mkcr.cz/vysledky-2kola-grantoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2012-765.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹⁴ <https://www.mkcr.cz/vysledky-1kola-grantoveho-rizeni-omv-v-roce-2013-762.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹⁵ <https://www.mkcr.cz/vysledky-2kola-grantoveho-rizeni-roku-2013-761.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹⁶ <https://www.mkcr.cz/vysledky-1kola-grantoveho-rizeni-omv-v-roce-2014-760.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹⁷ <https://www.mkcr.cz/vysledky-2kola-grantoveho-rizeni-roku-2014-na-podporu-kulturnich-aktivit-vysilanych-do-zahranici-759.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹⁸ <https://www.mkcr.cz/vyhlaseni-vyberoveho-dotacniho-rizeni-na-podporu-kulturnich-projektu-vysilanych-do-zahranici-na-rok-2015-755.html> (dostęp: 25.08.2019).

⁹⁹ <https://www.mkcr.cz/vysledky-druheho-kola-dotacniho-vyberoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2015-752.html> (dostęp: 25.08.2019).

¹⁰⁰ <https://www.mkcr.cz/vysledky-druheho-kola-dotacniho-vyberoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2016-1368.html> (dostęp: 25.08.2019).

¹⁰¹ <https://www.mkcr.cz/vysledky-prvniho-kola-dotacniho-vyberoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2016-1094-759.html> (dostęp: 25.08.2019).

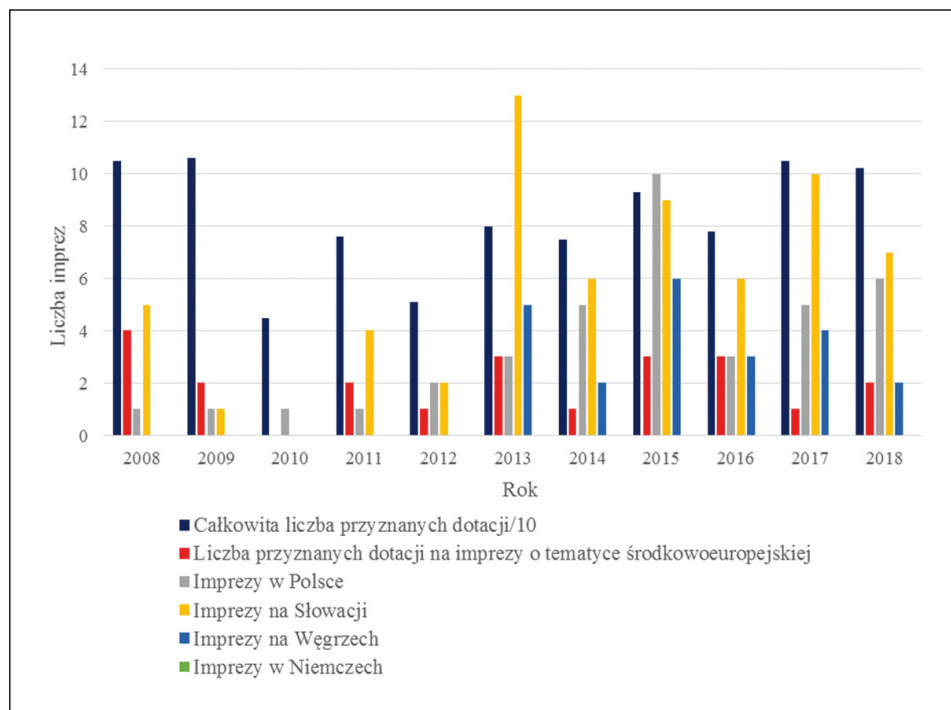
¹⁰² <https://www.mkcr.cz/vysledky-druheho-kola-dotacniho-vyberoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2017-1652.html> (dostęp: 25.08.2019).

¹⁰³ <https://www.mkcr.cz/vysledky-prvniho-kola-dotacniho-vyberoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2017-1523.html> (dostęp: 25.08.2019).

¹⁰⁴ <https://www.mkcr.cz/vysledky-prvniho-kola-dotacniho-vyberoveho-rizeni-odboru-mezinarodnich-vztahu-v-roce-2018-1774.html> (dostęp: 25.08.2019).

¹⁰⁵ <https://www.mkcr.cz/vysledky-druheho-kola-dotacniho-vyberoveho-rizeni-omv-v-roce-2018-1876.html> (dostęp: 25.08.2019).

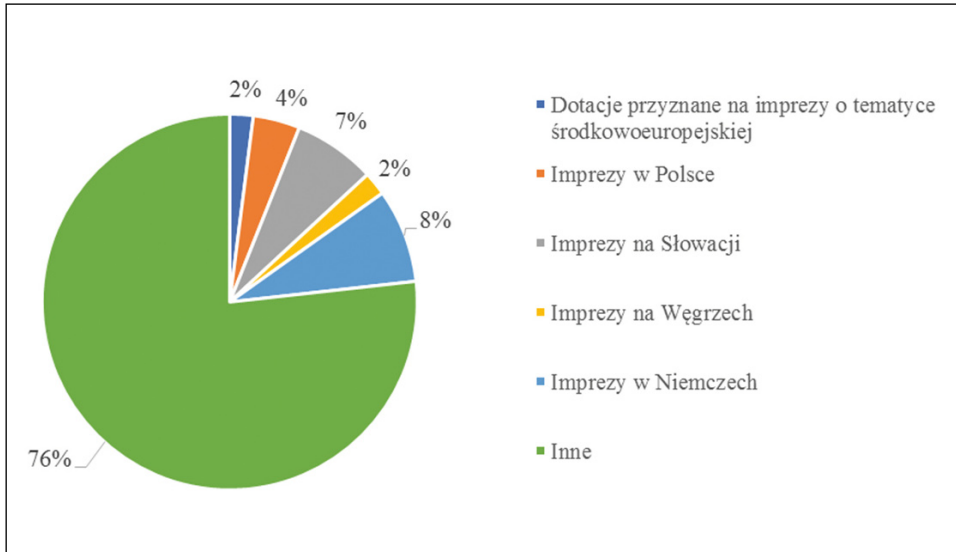
Wyk. 1. Liczba dotacji przyznanych w latach 2008–2018 przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej na udział w zagranicznych imprezach artystycznych. Opracowanie własne.

Jak widać z Tab. 3 oraz Wyk. 1, liczba imprez zagranicznych o tematyce środkowoeuropejskiej, które odbyły się w latach 2008–2018 i w których brały udział czeskie zespoły artystyczne dotowane przez Ministerstwo Kultury, jest znikoma.

Liczba inicjatyw o tematyce środkowoeuropejskiej, na które czescy artyści dostali dotacje, nie jest duża. W okresie 2008–2018 nie przekroczyła czterech na rok, przy czym w roku 2010 nie było dofinansowania tego typu imprezy. Przykładem powtarzającego się wydarzenia o charakterze środkowoeuropejskim jest „Miesiąc autorskich spotkań”. Lipcowy festiwal literacki jest organizowany od 2000 roku przez wydawnictwo Větrné mlýny w Brnie. Z przeprowadzonej analizy wynika, że przykładowo w roku 2010, 2011 i 2014 nie było dotacji na tę imprezę z środków przeznaczonych na rozwój stosunków międzynarodowych w Ministerstwie Kultury. Warto zaznaczyć, że zawsze jest zapraszany zagraniczny gość honorowy. Państwa z Europy Środkowej były zapraszane jedynie dwukrotnie (w latach 2005 i 2011) lub pięciokrotnie, jeśli uwzględnia się również Niemcy i Austrię. Od 2011 roku do współpracy w organizacji wydarzenia dołączyły Wrocław i Koszyce.

Wyk. 2. Procentowy udział dotowanych przez fundusz Ministerstwa Kultury ds. stosunków z zagranicą imprez o tematyce środkowoeuropejskiej, wydarzeń z artystami z Polski, Słowacji, Węgier i Niemiec. Opracowanie własne.

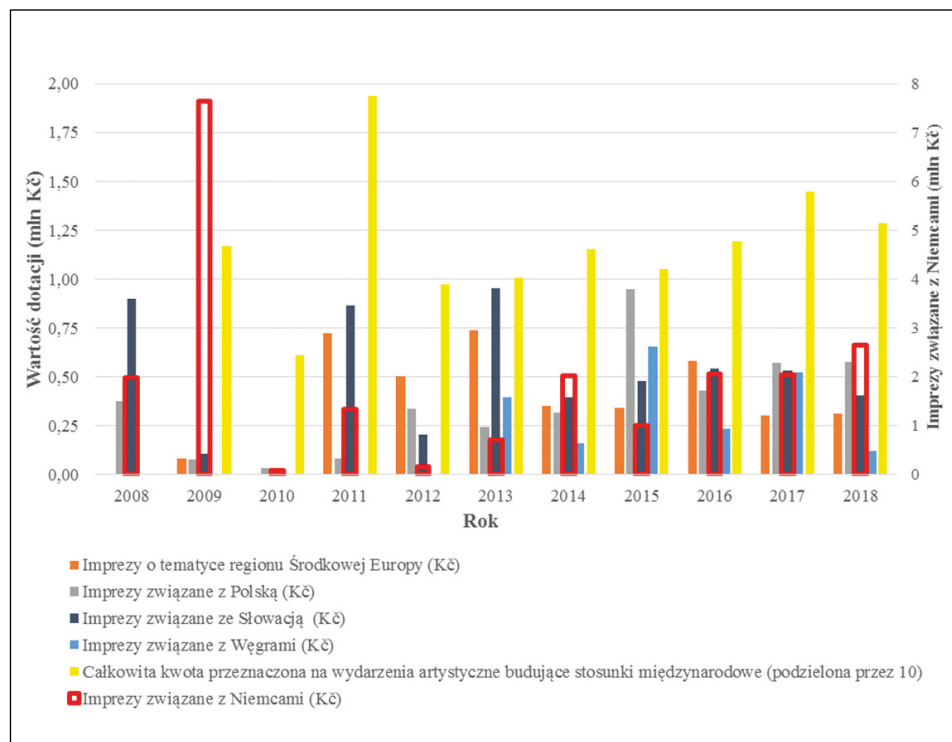

Z Tab. 3 wynika, że artyści czescy dotowani przez Ministerstwo najczęściej brali udział w niemieckich imprezach kulturalnych. Tylko w latach 2013, 2015 i 2018 częścię udzielano się na Słowacji (13 imprez kulturalnych w 2013 roku), w Polsce (10 w 2015 roku) i na Słowacji (7 w 2018 roku). W latach 2008–2012 nie było dotacji na rozwój współpracy kulturalnej z Węgrami. Największą liczbę działań w tej kwestii osiągnięto w 2015 roku, kiedy to artyści czescy i węgierscy mieli dotowanych aż sześć imprez kulturalnych.

Powyższy diagram kołowy pokazuje, jak procentowo rozkłada się dotowanie wydarzeń kulturalnych związanych ze stosunkami międzynarodowymi. Już ze wstępnej analizy wynika, że wśród tego typu imprez w okresie 2008–2018 jedynie 2% dotyczyło tematyki Europy Środkowej, co dowodzi, że artyści nie są zbyt zainteresowani tą kwestią, bądź że tylko niektóre wydarzenia podejmujące wątki regionalne znajdują poparcie w Ministerstwie. Państwem, z którego artystami najczęściej spotykają się Czesi, są Niemcy (8% wydarzeń programu dotującego wydarzenia międzynarodowe). Liczba ta (75) przewyższa liczbę podobnych spotkań z reprezentantami Słowacji (63), Polski (38) i Węgier (22).

Na podstawie danych sporządzono również zestawienia środków przeznaczanych w latach 2008–2018 na wydarzenia artystyczne uwzględniające temat środkowoeuropejski i państwa regionu. Niestety, ze względu na brak dostępu do jednej danej, tj. całkowitej kwoty przeznaczonej na dotacje w roku 2008, badania nie są kompletne.

Wyk. 3. Wartość dotacji przyznanych z funduszu Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej na imprezy artystyczne rozwijające międzynarodowe stosunki kulturalne w latach 2008–2018. Opracowanie własne.

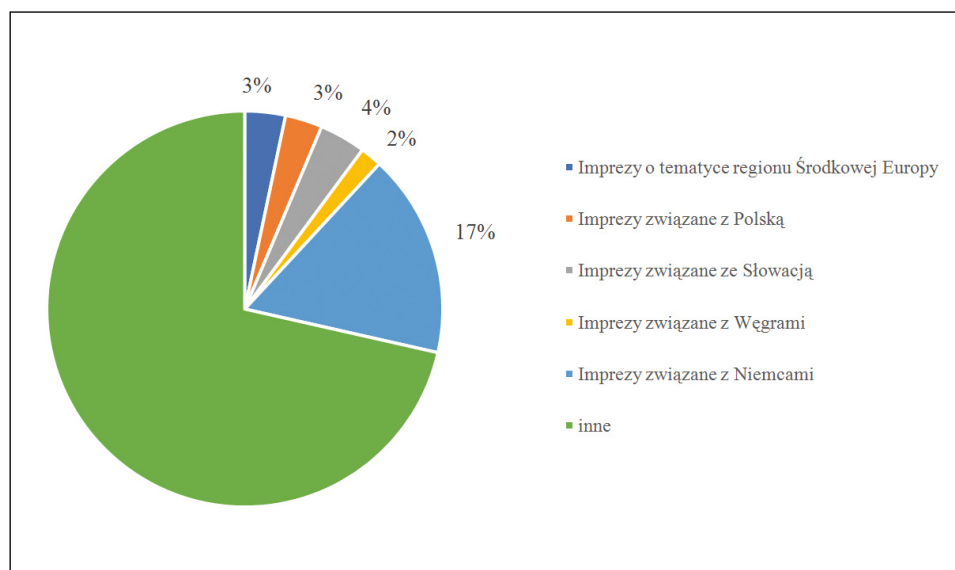
Powyższy wykres wyraźnie pokazuje, że mimo deklaracji polityków, tematyka Europy Środkowej, rozumianej jako region obejmujący państwa Grupy Wyszehradzkiej, nie jest priorytetowa dla Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej. Może to również wskazywać na małe zainteresowanie i brak propozycji ze strony twórców, grup artystycznych i organizatorów życia kulturalnego.

Pobieżna analiza pozwala na zaobserwowanie znaczniejszej aktywności kulturalnej w kierunku zachodniego sąsiada. Największe fundusze na rozwój współpracy z Niemcami Ministerstwo Kultury przeznaczyło w roku 2009, najmniej natomiast w 2010 roku. Od 2009 do 2018 roku Czesi inwestowali we wspólne przedsięwzięcia kwoty zwykle przewyższające 1 000 000 Kč.

Tab. 4. Zestawienie środków przeznaczonych przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej w latach 2008–2018 na rozwój stosunków międzynarodowych. Opracowanie własne.

Rok	Całkowita kwota przeznaczona na wydarzenia artystyczne budujące stosunki międzynarodowe (Kč)	Imprezy o tematyce regionu Środkowej Europy (Kč)	Imprezy związane z Polską (Kč)	Imprezy związane ze Słowacją (Kč)	Imprezy związane z Węgrami (Kč)	Imprezy związane z Niemcami (Kč)
2008	Brak danych	0	375 000	900 000	0	1 990 000
2009	11 695 100	81 000	75 600	108 000	0	7 646 000
2010	6 110 000	0	30 000	0	0	70 000
2011	19 357 000	722 000	80 000	866 000	0	1 335 000
2012	9 747 000	500 000	336 000	202 000	0	152 000
2013	10 079 000	740 000	242 000	951 666	396 666	710 000
2014	11 553 000	350 000	315 000	395 000	160 000	2 011 666
2015	10 530 000	340 000	950 000	480 000	655 000	1 000 000
2016	11 950 000	580 000	430 000	540 000	235 000	2 063 000
2017	14 483 000	300 000	570 000	530 000	524 000	2 040 000
2018	12 862 000	310 000	578 000	405 000	120 000	2 644 000

Wyk. 4. Procentowy udział środków z funduszu na rozwój międzynarodowych stosunków kulturalnych przeznaczanych przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej na tematykę Europy Środkowej i wybrane państwa. Opracowanie własne.

Jak wcześniej zauważono, na stosunki kulturalne czesko-niemieckie przeznaczają się dużą część środków funduszu, a w latach 2009–2018 wydano na ten cel około 17%. Jest to więcej niż na imprezy z Polakami, Węgrami i Słowakami łącznie.

Porównując diagram przedstawiający procentowy udział środkowoeuropejskich wydarzeń kulturalnych lub w poszczególnych państwach ze względu na ich liczbę z diagramem ilustrującym sumę wydanych na nie pieniędzy, można zobaczyć, że w pierwszym przypadku udział czesko-niemieckich imprez artystycznych stanowi 8% wszystkich przedsięwzięć, natomiast w drugim wspomniane 17%. Dowodzi to, że przedsięwzięcia kulturalne czesko-niemieckie należą do bardziej kosztownych, a państwo je chętnie dofinansowuje.

Wszystko to zmusza do zastanowienia się, czy dla Czech priorytetem jest współpraca kulturowa z środkowoeuropejskimi krajami i czy artyści chcą ją kontynuować. Analiza danych dotyczących nieprzyznanych grantów nie pokazała znacznych liczb odrzuconych projektów na imprezy regionalne.

Jeśli jednak posłużymy się inną definicją Europy Środkowej, która istnieje wśród świata czeskiej kultury, tzn. przynależności Niemiec do regionu, a przynajmniej niektórych jej części, to zobaczymy, że na współpracę z Europą Środkową przeznaczają się prawie 30% środków ministerialnego programu.

Wiele kwestii dotyczących Środkowej Europy zależy od definicji regionu, dlatego jednoznacznie nie można stwierdzić, jak duże zainteresowanie budzi w tych, którzy tworzą politykę kulturalną Czech.

Przykłady rozbieżności między działaniami artystów a polityków

Kinematografia

Przykładem rozbieżności między działaniami artystów sfery kinematografii a polityką kulturalną Czech jest postępowanie w kwestii produkcji filmu Lucii Klein Svobody *Jako v ráji*. Scenariusz, nagrodzony na festiwalu w Karlových Varach, nie zyskał możliwości finansowania przez państwo, co według reżyserki i producentki było spowodowane podjęciem trudnego tematu imigracji muzułmanów do Środkowej Europy. Uznana przez krytyków fabuła była opracowywana przez autorkę przed kryzysem imigranckim we współpracy z dziewięcioma profesorami orientalistyki z całej Europy. Przedstawione uwagi o konieczności wprowadzenia zmian w scenariuszu wskazują na chęć wpływania państwa na twórczość autorów, co można interpretować jako pewną formę cenzury¹⁰⁶. W sytuacji gdy własne państwo odmówiło dotacji, artyści zwrócili się o wsparcie do innych państw regionu.

Temat sytuacji państw środkowoeuropejskich i ich szczególnych uwarunkowań kulturowych można uznać za ciekawy dla współczesnego świata sztuki filmowej. To jednak, w jaki sposób artyści postrzegają rzeczywistość i chcą ją przekazać widzom, nie zawsze jest zgodne z kierunkami polityki państwa. Mimo że politycy deklarują zainteresowanie sprawami regionu, nie chcą wspierać niektórych niezależnych wizji przedstawicieli kinematografii.

¹⁰⁶ L. Pile, *Lucia Klein Svoboda: U nás sa pravda neukazuje*, <https://kultura.pravda.sk/film-a-televizia/clanok/459832-lucia-klein-svoboda-u-nas-sa-pravda-neukazuje/> (dostęp: 29.08.2019).

Literatura

Przegląd współczesnej literatury czeskiej pozwala stwierdzić, że autorzy coraz bardziej zainteresowani są tematyką orientalną, m.in. Chinami i Japonią. Według znanej tłumaczki z języka czeskiego – Olgi Czernikow – temat Europy Środkowej pojawiał się sporadycznie w pierwszej dekadzie XXI wieku, natomiast obecnie kierunkiem inspirującym pisarzy czeskich jest Wschód¹⁰⁷, rozumiany jako Chiny i inne azjatyckie kraje.

Analiza danych pozwala dostrzec pewne tendencje w czeskiej społeczności artystycznej. Otóż imprezy o tematyce środkowoeuropejskiej, które w latach 2008–2018 stanowiły jedynie 2% wydarzeń kulturalnych, nie grają w środowisku dużej roli. Choć deklarowany jest ten kierunek prowadzenia polityki kulturalnej przez państwo, to dla osób tworzących obecnie kulturę czeską nie istnieje on w kręgu zainteresowań twórczych.

Pierwszorzędnym kierunkiem działań sfery artystycznej są sąsiednie kraje, zwłaszcza Niemcy, na współpracę z którymi Czesi wydali we wspomnianym okresie około 17% budżetu z programu wspierającego międzynarodowe stosunki kulturalne. Na rozwój wymiany artystycznej z twórcami państw tworzących Grupę Wyszehradzką Ministerstwo Kultury przeznacza łącznie około 9% środków. To tylko połowa tego, co kierowano w stronę Niemców. Zatem należy się głębiej zastanowić, czy są podstawy, by uważać, że Czesi w sensie kulturowym chcą należeć do Europy Środkowej.

Przykład działań czeskich twórców filmowych pokazuje również, że tematy interesujące filmowców, chociaż dotyczą spraw ważnych dla opisywanego regionu i są zgodne z deklarowanymi przez Ministerstwo kierunkami polityki kulturalnej, nie zawsze są miłe państwu, co powoduje przeszkody w ich finansowaniu.

Podsumowanie

System dotowania projektów kulturalnych pozwala zobaczyć kierunki zainteresowań artystów. Państwo stoi na straży pewnych wartości, jednak zbadane programy dotacji nie wskazały, by państwo wywierało wpływ na tematykę imprez kulturowych. W myśl dokumentów ministerialnych zadaniem tej instytucji jest tworzenie warunków zewnętrznych do rozwijania działalności artystycznej. Przykładem tego jest podpisywanie umów o współpracy w dziedzinie kultury z innymi państwami, co bezpośrednio oddziałuje na prace państwowych instytucji kultury. Tak się stało z podjętą przez ołomunieckie muzeum inicjatywą zorganizowania wystawy środkowoeuropejskiej awangardy początku XX wieku. Państwo w ten sposób również ma pewien wpływ na inicjatywy oddolne artystów, jak np. w przypadku festiwalu Tanec Praha, który jest wpisany do jednej z czesko-polskich umów o pogłębionej współpracy.

Po przeanalizowaniu licznych dokumentów ministerialnych i założeń artystycznych wydarzeń można zauważyć, że organizatorzy i twórcy rzadko podejmują tematykę dotyczącą regionu środkowoeuropejskiego, co może prowadzić do wniosku, że domena ta nie jest priorytetowa dla państwa czeskiego.

¹⁰⁷ Warsztaty przekładowe z Olgą Czernikow w Czeskim Centrum w Warszawie, 22 czerwca 2019 roku.

Chociaż są realizowane inicjatywy wskazujące, że niektórzy artyści uznają region za ciekawy, nie daje to podstaw, by twierdzić, że jest on dominującym tematem w sferze kultury tworzonej przez Czechów. Być może wynika to z faktu, że więcej korzyści upatruje się w pogłębianiu relacji z zachodnią częścią Europy, z którą Czesi się identyfikują, podobnie jak inne państwa regionu.

Trudno jest jednoznacznie stwierdzić, kto jest inicjatorem działań mających na celu rozwijanie tematyki środkowoeuropejskiej w kulturze. W niektórych przypadkach jest to państwo, np. poprzez podpisywanie wspomnianych umów międzynarodowych, czasem są to artyści, wykorzystujący temat do organizacji spotkań z innymi przedstawicielami świata sztuki.

Zakładając, że polityka kulturalna w jakimś stopniu odzwierciedla tożsamość narodową, można stwierdzić, że Europa Środkowa nie odgrywa dużej roli w procesie samookreślenia Czech. Czeszy artyści rzadko zajmują się problematyką środkowoeuropejską, o czym świadczy choćby częstotliwość ukazywania się książek, które jej dotyczą. Kontakty z niektórymi państwami omawianego regionu wynikają prawdopodobnie z relacji sąsiedzkich. Wskazuje na to choćby fakt, że najczęściej współpraca jest podejmowana ze Słowakami i Polakami, do rzadkości zalicza się zaangażowanie w projekty artystyczne Węgrów. Jest to także skutek praktycznego podejścia organizatorów, gdyż języki tych trzech narodów pozwalają na swobodną komunikację. Na strategiczny charakter działań wobec sąsiadów wskazuje również nasilona współpraca czesko-niemiecka.

Według niektórych autorów kultura jest narzędziem polityki. W ten sposób rozumiany cel polityki kulturalnej można odnieść do inwestycji we współpracę kulturalną z Niemcami. Z badań wynika, że na wydarzenia artystyczne z tym sąsiadem Czesi wydają dwa razy więcej niż na wydarzenia ze Słowakami, Polakami i Węgrami łącznie, co jest zgodne z politycznymi i gospodarczymi interesami Czechów, gdyż Niemcy są najbardziej wpływowym partnerem w Europie, a zwłaszcza w Unii Europejskiej. Nie można stwierdzić, że polityka kulturalna realizuje głównie przedsięwzięcia polityczne lub gospodarcze, ale jej zadaniem jest tworzenie pewnych warunków, aby rozwijała się współpraca między państwami. Zarówno jej kierunki, jak i działania twórców kultury są zależne od tożsamości. Badania pozwoliły ustalić, że Czesi czują związki kulturowe z Niemcami i chcą je pogłębiać. Warto zauważyć, że Czesi do regionu środkowoeuropejskiego zaliczają również Niemców. W ten sposób postrzegając Europę Środkową, można dojść do wniosku, że Czesi są zainteresowani współpracą z państwami do niej należącymi.

Badania polityki kulturalnej państwa i działań czeskich artystów w latach 2004–2018 prowadzą do wniosku, że współpraca w tym zakresie w ramach Grupy Wyszehradzkiej jest mało perspektywiczna, ponieważ ten region nie wzbudza dużego zainteresowania ze strony Czechów. Większe szanse mają inicjatywy w ramach kontaktów sąsiedzkich, na co wskazują wyniki badań. Liczba projektów o charakterze środkowoeuropejskim w ostatnich kilkunastu latach wyniosła jedynie 2%, podczas gdy wydarzenia wspólne ze Słowakami stanowiły 7%, a z Polakami 4%.

Celem pracy było zbadanie, w jaki sposób czeszy artyści i instytucje państwowe rozwijają tematykę Europy Środkowej po wejściu Czech do Unii Europejskiej. Po zbadaniu programów ministerialnych i innych dokumentów państwowych, a także tematów i założeń imprez artystycznych można wprawdzie zauważyć zainteresowanie Czechów współpracą z państwami należącymi do regionu, jednak sama tematyka środkowoeuropejska znajduje niewielkie odzwierciedlenie w podejmowanych działaniach.

Spis tabel i wykresów

- Tab. 1. Narodowości malarzy na plenerze w mieście Uherské Hradiště. Opracowanie własne.
- Tab. 2. Współpraca Republiki Czeskiej z wybranymi państwami w dziedzinie kinematografii. Opracowanie własne.
- Tab. 3. Liczba przyznanych dotacji na zagraniczne imprezy artystyczne. Opracowanie własne.
- Tab. 4. Zestawienie środków przeznaczonych przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej w latach 2008–2018 na rozwój stosunków międzynarodowych. Opracowanie własne.
- Wyk. 1. Liczba dotacji przyznanych w latach 2008–2018 przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej na udział w zagranicznych imprezach artystycznych. Opracowanie własne.
- Wyk. 2. Procentowy udział dotowanych przez fundusz Ministerstwa Kultury ds. stosunków z zagranicą imprez o tematyce środkowoeuropejskiej, wydarzeń z artystami z Polski, Słowacji, Węgier i Niemiec. Opracowanie własne.
- Wyk. 3. Wartość dotacji przyznanych z funduszu Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej na imprezy artystyczne rozwijające międzynarodowe stosunki kulturalne w latach 2008–2018. Opracowanie własne.
- Wyk. 4. Procentowy udział środków z funduszu na rozwój międzynarodowych stosunków kulturalnych przeznaczonych przez Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej na tematykę Europy Środkowej i wybrane państwa. Opracowanie własne.

Bibliografia

Dokumenty

- Konstytucja Republiki Czeskiej z dnia 16 grudnia 1992 roku*, Sbirka Zákonů České Republiky, 1993 nr 1 z 28 XII 1992, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html> (dostęp: 17.03.2021).
- Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Czeskiej o współpracy w dziedzinie kultury, szkolnictwa i nauki z 30 września 2003 roku*, Dz.U. nr 244 poz. 2449.
- Program spolupráce mezi Ministerstvem kultury České republiky a Ministerstvem kultury Slovenské republiky na léta 2005–2007*, č. 129/2005 Sb. m. s.
- Program współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej na lata 2017–2021 z dnia 1 czerwca 2017 r.*, Dz.U. 2017, poz. 1432.
- Czeska Republika w Grupie Wyszehradzkiej*, https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/cr_v_evrope/visegrad/index.html (dostęp: 07.07.2019).
- Dotacje Ministerstwa Kultury w dziedzinie literatury i bibliotek*, <https://www.mkcr.cz/oblast-literatury-383.html> (dostęp: 05.07.2019).
- Dotacje Ministerstwa Kultury w dziedzinie muzyki*, <https://www.mkcr.cz/hudba-1140.html> (dostęp: 05.07.2019).
- Dotacje Ministerstwa Kultury w dziedzinie teatru*, <https://www.mkcr.cz/divadlo-1139.html> (dostęp: 08.07.2019).
- Instytucje ministerialne*, <https://www.mkcr.cz/rezortni-institute-76.html?searchString=institute> (dostęp: 17.03.2021).
- Kompetencje ministra kultury*, <https://www.mkcr.cz/?lang=en> (dostęp: 05.07.2019).
- Program państwowych dofinansowań festiwali profesjonalnej sztuki*, <https://www.mkcr.cz/program-statni-podpory-festivalu-profesionalniho-umeni-vysledky-pro-rok-2018-1789.html> (dostęp: 05.07.2019).

Zasady przyznawania dotacji w dziedzinie mediów i sfery audiowizualnej, <https://www.mkcr.cz/pravidla-pro-pridelovani-podpory-v-ramci-vyberoveho-dotacniho-rizeni-odboru-medii-a-audio-vize-1360.html> (dostęp: 05.07.2019).

Artykuły i monografie

- Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.
- Gierat-Bieroń B., *Polityka kulturalna – kłopotliwość terminu*, „Herito”, nr 6, Kraków 2012.
- Ilczuk D., *Polityka kulturalna w społeczeństwie obywatelskim*, Kraków 2002.
- Jagodzińska K., *Europa Środkowa – tropami kolekcji sztuki współczesnej*, „MOCAK FORUM”, nr 1/2016 [12].
- Kardyni-Pelikánová K., *Nie samym śmiechem Czesi żyją, czyli kłopoty z tożsamością*, „Porównania”, nr 17, Poznań 2015.
- Krzysztofek K., *Polityka kulturalna w międzynarodowych raportach o kulturze*, [w:] *Problemy zarządzania sferą kultury i turystyki*, red. K. Mazurek-Lopacińska, Wrocław 1999.
- Kundera M., *Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej*, [w:] *Zachód porwany. Eseje i polemiki*, red. M. Kundera, A. Zagajewski, Wrocław 1984.
- Markiewicz E., Potrawiak M., Rajca D. (red.), *Republika Czeska na arenie międzynarodowej: polityka europejska i kultura*, Kraków 2009.
- Návrátová J., *Český tanec v datech. Současný tanec*, Praha 2018.
- Pająk A., *Jaroslav Durych a spór o sens českých dziejův*, Opole 2006.
- Przastek D., *Polityki kulturalne a wolność wypowiedzi artystycznej w Polsce w latach 1989–2015*, Warszawa 2017.
- Soliński W., *Bohumila Hrabala sprawa polska (i inne sprawy)*, Wrocław 2013.
- Srp K., Bydžovska L. (red.), *Czas przełomu. Sztuka awangardy w Europie Środkowej 1908–1928. Przewodnik*, Kraków 2019.
- Štefanová V., Byčėk A., *Český tanec v datech. Nový cirkus a nonverbální divadlo*, Praha 2018.
- Vašek R., *Český tanec v datech 2. Balet*, Praha 2017.
- Zenderowski R., *Religia a tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej. Między etnicznością religii a sakralizacją etnosu (narodu)*, Wrocław 2011.

Źródła internetowe

- <http://bazaarfestival.cz/o-festivalu> (dostęp: 27.07.2019).
- <http://mck.krakow.pl/konferencje/4-forum-dziedzictwa> (dostęp: 07.07.2019).
- <http://www.kkuh.cz> (dostęp: 28.07.2019).
- <http://www.prakomdiv.cz/Clanek.aspx?id=292> (dostęp: 28.08.2019).
- <http://www.wineart.eu> (dostęp: 25.08.2019).
- <https://ctyridny.cz> (dostęp: 29.08.2019).
- https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/czech-republic/2014tc16rftn003 (dostęp: 08.07.2019).
- https://issuu.com/ziemia_klodzka_pismo/docs/ziemia_klodzka_nr_263-06-2016 (dostęp: 29.08.2019).
- <https://kultura.pravda.sk/film-a-televizia/clanok/459832-lucia-klein-svoboda-u-nas-sa-pravda-neukazuje> (dostęp: 29.08.2019).
- <https://letniletna.cz/cs/festival-letni-letna> (dostęp: 29.08.2019).
- <https://tanecpraha.cz> (dostęp: 29.08.2019).
- <https://vecnanadeje.org> (dostęp: 25.08.2019).
- <https://www.ceskafilharmonie.cz> (dostęp: 25.08.2019).
- <https://www.ceskedotekyhudby.cz> (dostęp: 25.08.2019).

<https://www.csfid.cz> (dostęp: 25.08.2019).

<https://www.divadelni-noviny.cz/divadlo-company-cz-v-komedii-konci-tiskova-zprava> (dostęp: 28.08.2019).

<https://www.filmovaakademie.cz> (dostęp: 25.08.2019).

https://www.irozhlas.cz/kultura_divadlo/bolek-polivka-rozehrje-podzemni-blues-v-divadle-komedie_201106250400_mzapotilova (dostęp: 28.08.2019).

<https://www.klasterbroumov.cz> (dostęp: 25.08.2019).

<https://www.magnesia-litera.cz> (dostęp: 25.08.2019).

<https://www.mestskadivadladlapraska.cz/historie/komedie> (dostęp: 28.08.2019).

<https://www.mkcr.cz> (dostęp: 05.07.2019).

https://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/media_ve_svete/stredni_evropa/index.html (dostęp: 05.07.2019).

<https://www.palmofffest.cz/o-festivalu> (dostęp: 27.07.2019).

<https://divabaze.cz/norma-den-polsky/> (dostęp: 27.07.2019).

Rozmowy z artystami

Rozmowa przeprowadzona 13 maja 2019 roku w Galerii Sztuki Centrum Kultury i Sztuki w Siedlcach na finisażu wystawy Mirosława Buchera.

Warsztaty przekładowe z Olgą Czernikow w Czeskim Centrum w Warszawie, 22 czerwca 2019 roku.

Alicja Szumowiecka, mgr, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, studentka Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. W kręgu jej zainteresowań dominują kwestie związane z kulturą i historią, m.in. polityka kulturalna i dyplomacja kulturalna, szkolnictwo artystyczne, Czechy i Europa Środkowa.